

Prof. dr Jovan Đorđević
Srpska obrazovna akademija
Beograd

UDK: 371.95
ISBN 978-86-7372-131-6, 16 (2011), p.160-172
Originalan naučni rad

PROCES GLOBALIZACIJE I KREATIVNOST

Živimo u svetu i vremenu velikih i naglih promena, neizvesnosti i kriza, koje su zahvatile sva područja društvenog i individualnog života, naročito međusobne odnose, i dovele do pada morala. U nastojanju da okarakterišemo buduće doba, moramo reći da će se vreme u kome živimo, a pogotovo ono koje je pred nama, upisati u istoriju ne samo velikim ubrzanjima i promenama u svim oblastima života i rada već, pre svega, i većim složenostima, problemima, suprotnostima i protivurečnostima, znatno većim i delikatnijim od onih koje poznajemo.

Naučno-tehnička revolucija, najznačajniji istorijski i društveni proces u drugoj polovini 20. veka, u osnovi je izmenio odnose nauke i proizvodnje, nauke i obrazovanja, proizvodnje i obrazovanja. Neslućeni razvoj i procvat nauke, tehnike i tehnologije, neposredno utiču na obrazovanje, njegov sadržaj, metode, tehnike i primenu, kao i na celokupnu organizaciju učenja i obrazovnog procesa. Zbog toga se problemi obrazovanja i njegovo usklađivanje sa zahtevima naučno-tehničkog i tehnološkog procesa postavljaju u svim zemljama kao suštinski i neposredni zadaci savremene škole, prosvete i obrazovanja.¹

Paralelno sa naučno-tehničkom revolucijom nastala je i druga značajna revolucija – "saznajna revolucija". Njena pojava se obično vezuje za zbivanja u 1956. godini. Naime, te godine je Herb Sajmon izumeo kompjuterski program za rešavanje određenih teorema poznat pod nazivom "Opšti rešitelj problema". Iste godine Džerom Bruner sa saradnicima objavio je studiju o mišljenju u kojoj se prvi put rešavanje problema ne objašnjava i ne tumači samo sa logičkog stanovišta, već se objašnjava i tehnološki, po-

¹ Terminom naučno-tehnička revolucija prvi se poslužio J. Bernal, shvatajući pod tim pojmom proces u kome je razvoj i napredovanje nauke brži i intenzivniji od privrednog razvoja. Danas se pod ovim terminom označava složen proces nauka i tehnika u kome nauke podstiču razvoj privrede i ekonomije, istovremeno zahtevajući i njeno sve veće potvrđivanje. U tom složenom dvosmernom procesu sumiraju se pozitivni uzajamni uticaji i posledice nauke i tehnike, njenog mesta, uloge i uticaja na društveni život i razvoj pojedinaca.

lazeći od stanovišta da logika nije proces već *objašnjavanje rezultata* aktiv-nih procesa. Te godine je i Noam Čomski izložio nove ideje o jeziku (lingvistici) kao sistemu koji "stvara i rađa" (generativni sistem).

Bruner, međutim, smatra da je za razmatranje "saznajne revolucije" značajnija 1932. godina. Te godine objavljena su veoma značajna istraživanja Hajzenberga u oblasti fizike (nema načina da se istovremeno shvata i po-ložaj i brzina neke čestice); E. D. Edrijana u okviru neurofiziologije (utvr-đivanje postupaka i načina na koji utisci iz spoljašnjeg sveta, putem nepre-kidno flukturirajuće energije, dospevaju u nervni sistem; Alfreda Korzibin-skog – originalni prikaz nazvan generalna semantika, koji može pomoći shvatanju odnosa između percepcije, simbola i stvarnosti; ideja koju je razvio Edvard de Bono, pod nazivom "lateralno mišljenje", koje pruža ličnu perspektivu o poimanju slobode i stvarnosti; u psihologiji (A. M. Maslov); biohemiji (L. von Bartalanff), filozofiji (E. Laszlo) i drugi.

Pri razmatranju ovih savremenih društvenih i teorijskih problema neophodno je osvrnuti se i na *proces globalizacije (mondijalizacije)*, koji ima svoju dugu predistoriju, a pojavio se i naglo proširio osamdesetih godi-na prošlog veka, da bi postao dominantan u našem veku.

Globalizacija je složen, višedimenzionalan i protivurečan proces koji obuhvata ekonomsko, političko i kulturno područje života i rada pa se može govoriti o nastajanju *univerzalno planetarne civilizacije* sa odgovarajućim sistemom društvenih i moralnih vrednosti. Dolazi i do globalizacije obrazovanja koje sve više postaje praktično, primenljivo i usmereno tako da odgovara *potrebama tržišta i profita* ("znanje kao roba").

Posledice globalizacije su posebne nacionalne države koje su dvostruke i protivurečne; osavremenjavanje ekonomskog, društvenog i političkog života, formalno uvođenje parlamentarizma i pravnog uređenja, slobode i ljudskih prava, s jedne strane, ali i ograničavanje suvereniteta, podređenost i zavisnost, zloupotreba i eksploatacija (posebno prirodnih bogatstava), marginalizacija nerazvijenih i siromašnih zemalja, dominacija zapadnjačkih (pretežno američkih) društvenih vrednosti, nadmoćnost svetskog poretka i dr., s druge strane.

Globalizacija se javlja i kao svojevrsan oblik prelaza, "premošćivanja" i dominacije u politici nadnacionalnih institucijaa (OUN, NATO, Haški sud); u ekonomiji – transnacionlne i nadnacionalne korporacije (Svetska banka, Međunarodni monetarni

fond, Svetska privredna organizacija i sl.); usklađivanje globalne kulture, pre svega one masovne (film, literatura, pop i rok muzika i dr.). Na taj način globalizacija ostvaruje transnacionalne i međuregionalne tokove, stvarajući globalnu osnovu za ostvarivanje međusobnih zavisnosti.

Posebno je potrebno ukazati na protivrečnosti globalizacije u oblasti kulturnih aspekata društvenog života i razvoja. Ona, s jedne strane, proširuje područja kulturnog života, razmenu ideja i dostignuća, stvaralaštva i inovacija, a, s druge strane, ruši tradicionalne i nacionalne kulturne tekovine, istorijsko nasleđe i samobitnost, namećući vrednosti i ideje zapadnjačke civilizacije.

Globalizacija posebno narušava nivo života i mogućnosti nerazvijenih i siromašnih zemalja i naroda. Ujedinjene nacije su publikovale dokument pod naslovom *Globalizacija s ljudskim likom*, u kome su reljefno prikazane razlike između razvijenih zemalja i zemalja u razvoju. Tako, na primer, šezdesetih godina prošlog veka, razlika između pet najrazvijenijih i pet najsiromašnijih zemalja iznosila je 30 : 1, osamdesetih godina – 50 : 1 a devedesetih godina – 74 : 1, U pomenutom dokumentu iznesen je i podatak da tri najbogatija čoveka na svetu: udovica vlasnika novina "Vulmar", Bil Gejts i kralj Bruneja, raspolazu kapitalom koji je jednak ukupnom bruto produktu pet najsiromašnijih zemalja (prema: В. Г. Федотова, *Глоба-лизација и модернизација, у: Глобалистика...*, 2006, стр. 177-178).

Globalizacija nastaje kao jedinstveno ne samo ekonomsko već i političko i kulturno pitanje na planeti Zemlji. Zahvaljujući razvoju komunikacionih sredstava, dolazi do sažimanja prostora i vremena, prožimanja različitih kultura, tako da se može govoriti o nastanku opšteplanetarne civilizacije sa odgovarajućim sistemom vrednosti. U ovom kontekstu dolazi i do globalizacije obrazovanja i problema da se u pojedinim državama ne samo kritički afirmišu nadirajući sistem vrednosti i univerzalizacija kulture, već da se očuvaju posebne i specifične nacionalne vrednosti i kultura kao izvor stvaralačke raznovrsnosti i bogatstva narodnog stvaralaštva i tradicije. Postavlja se zahtev ne samo za razvojem univerzalne civilizacije, kao pretpostavke planetarnog humanizma, već i *odbrane i zaštite od agresivne uniformnosti* i očuvanja društvenih osobenosti, specifičnosti pozitivne tradicije i nacionalnog identiteta.

Bolonjski proces, kao poseban vid globalizacije, izražava duh anglosaksonske ideologije i pragmatizma, insistira na uskim,

specijalizovanim praktičnim usmerenjima i zanimanjima, koji mogu da zadovolje *zahteve i potrebe tržišta, industrije i proizvodnje*, a na taj način se utiče i na formiranje konformističkih građana, bez širih teorijskih sagledavanja, bez neophodnih sinteza i razumevanja celine, marginalizacije osnovnih humanističkih disciplina i sl.

U okviru globalizacije i njene uloge u obrazovanju, ne pominje se *ličnost* i druga njena svojstva i osobenosti, izvan intelektualnih, kao što su osećanja, afektivni život, stvaralaštvo, društveno i moralno vaspitanje i dr. (B, Đorđević, 2004)

Međutim, čovek se ne sastoji samo od intelekta već i od volje i osećanja. Čovek nije pojedinac zatvoren u sebe, nije monada u Lajbnicovom smislu, već monada koja ima svoja "vrata i prozore", koji su otvoreni prema svetu i životu. Intelektualno obrazovanje ne možemo izdvojiti kao *zatvorenu i izolovanu celinu*, već ga moramo usko povezati sa vaspitanjem volje, sa moralnim vaspitanjem, u *jedinstveni proces* strukturiranja, unapređivanja i razvijanja ličnosti. Ne može se govoriti o nezavisnom intelektualnom obrazovanju (vaspitanju), ako ono ne obezbeđuje formiranje *celovite ličnosti*, jer intelektualno obrazovanje ne može da se svodi na puko poučavanje i indoktrinaciju.

Umesto svestranog razvoja čoveka, verovatno je adekvatniji termin *celoviti razvoj*, koji se ne može razmatrati samo sa stanovišta *subjekta*, njegovih osobina, potreba i mogućnosti, već i sa stanovišta *objektivnih* zahteva društvenog života i praktičnih suočavanja ljudi sa njima. Radi se ne samo o svim *bitnim stranama* i *aspektima ličnosti*, već i o svim *bitnim stranama društvene stvarnosti*, kao posebnim aspektima vaspitno-obrazovnog rada.²

² Celoviti (svestrani) razvoj ima svoju istoriju i kontinuitet, sa različitim prilazima i sadržajima.

Harmonijski razvoj ličnosti, kao vaspitni ideal, prvi put se pojavio u atinskom društvu antičke Grčke. Cilj je bio da se postignu što skladniji odnosi, harmonija lepog i dobrog, posredstvom fizičkog i duhovnog obrazovanja (filozofije, politike, muzike, umetnosti). Ovakvo obrazovanje bilo je predviđeno samo za decu robovlasnika.

Građanski pedagozi su gledali na izvore celovitog razvoja ličnosti uglavnom u domenu duhovnog, književnog, literarno-umetničkog i naučno-filozofskog obrazovanja. Materijalnoj strani su pridavali malu i neznatnu ulogu i značaj. Ovo osnovno gledište je dopunjavano elementima *radnog vaspitanja*, kao priprema za kasnije preduzetničke delatnosti. Jedino je u socijalnim utopijama kasnijeg srednjeg veka (na primer, u Kampanelinoj *Državi sunca* i *Utopiji* Tomasa Mora) jače i u prvi plan istican značaj radnog vaspitanja kao jednog od značajnijih uslova za razvoj ličnosti. Uvažavanje rada za razvoj ličnosti može se naći i kod socijalista utopista: Furijea, Sen-Simona, Ovena i Vajtlinga. Istorijska je zasluga K. Marksa i F.Engelsa,

U jednom dokumentu UNESCO-a pod naslovom "Međunarodne strategije delovanja u oblasti obrazovanja i pripremanja kadrova u odnosu na pitanja društvene sredine" (Preporuka 78, delo IV), nalazi se odredba u kojoj se pod obrazovanjem podrazumeva "realizovanje procesa *svestranog razvo-ja čoveka* koji se odvija tokom celog njegovog života a usmeren je na najpovoljnije razvijanje njegovih sposobnosti u intelektualnom, fizičkom, emocionalnom, moralnom i duhovnom smislu". Prema tome, obrazovanje ne može sadržavati samo znanja, umenja i navike već je neophodno da razvija i njegovu samostalnost i njegove potencijale.

Savremene teorije, pogledi i shvatanja o intelektualnom razvoju i vaspitanju ne odnose se samo na probleme intelektualnog (umnog) razvoja već i na celovitije, potpunije formiranje, kako intelekta, tako i ličnosti i njenih različitih potencijala.

Razvoj pojedinca ne bi bio potpun ukoliko se ne bi odnosio i na *kreativnost i stvaralaštvo* kao komponenti ne samo intelektualnog već i celovitog razvoja. Razvoj ne podrazumeva samo sticanje znanja, ma koliko ono bilo neophodno, već i aktivno učestvovanje pojedinca u procesu prerade znanja i njegove uloge u *samostalnom i kritičkom* mišljenju. Neki autori smatraju da je najvažniji cilj vaspitanja podsticanje i razvoj kreativnosti. Drugi izjednačavaju stvaralaštvo sa divergentnim mišljenjem. Stvaralaštvo je, međutim, daleko *šire i složenije* i podrazumeva čitav niz svojstava intelekta.

Iako postoji saglasnost o tome šta sadrži kreativnost, postoje neslaganja u pogledu skoro svih aspekata prirode kreativnosti, njenog razvoja i ostvarivanja. Definicije, načini identifikacije, teorijske formulacije i rezultati istraživanja su veoma različiti i heterogeni. U stvari, nema univerzalno prihvaćene definicije o kreativnosti (Getzela, J. W., 1985).

Kreativnost je složena sposobnost ličnosti a njena struktura je sastavljena od mnogih činilaca koji podstiču i omogućavaju stvaralaštvo. Na osnovu svog modela strukture intelekta u obliku kocke, Guilford (Guilford, J. P., 1959) je ukazao na principijelnu razliku između dve vrste misaonih operacija:

u oblasti pedagogije, što su razvili dijalektičko-materijalistički lik čoveka i otkrili osnovne zakone razvoja ljudske ličnosti.

Cilj svestranog razvoja ličnosti, kao normativnog zahteva zakonodavnog karaktera, bio je uveden kao zahtev državne politike u bivšem SSSR-u. Analogne formulacije unele su u svoja dokumenta i zemlje koje su se svojevremeno nalazile u zajednici socijalističkih zemalja, među kojima i u bivšoj Jugoslaviji.

konvergenције i divergenције. Kreativnost odgovara tipu *otvorenog ili divergentnog mišljenja* (uočavanje velike raznovrsnosti rešenja i odgovora) koja je suprotna *zatvorenom ili konvergentnom mišljenju* (problemi se rešavaju na osnovu jedinstvenih ili jedino mogućih odgovora). Gilford smatra da je divergentna produkcija ideja jedinstvena karakteristika faktora koju on naziva "spontana fleksibilnost".

Gilford smatra da je sledećih šest parametara bitno za ostvarivanje kreativnosti: stvaranje velikog broja ideja (gipkost); odgovori na nestandard-ne podsticaje (originalnost); usavršavanje predmeta; dodavanje pojedinosti (detalja); rešavanje problema (analiza i sinteza).

Torens (Torrance, E. P., 1970) smatra da se stvaralački akt deli na: opažanje problema; traženje rešenja; formulisanje i proveravanje hipoteza, modifikaciju hipoteza; nalaženje rezultata.

Kreativnost (od lat. *creativus, creatio*) se, u stvari, odnosi na spo-sobnost da se pronađu nova rešenja, sagledaju problemi iz novog ugla, stvore novi pogledi, ideje i nova uviđanja, što se prihvata kao nešto što ima socijalnu, duhovnu, estetsku, naučnu ili tehničku vrednost. Naglašava se *nóvina* ili *originalnost* u sagledavanju i stvaranju novih sastava ili kombi-nacija već poznatih oblika u poeziji, muzici, slikarstvu, reorganizovanju pojava ili teorijskih pogleda u naukama. Na neki način kreativne ideje predstavljaju ponovljene formulacije (reformulacije) ranije poznatih ideja, jer nešto što bi bilo potpuno novo ne bi bilo shvaćeno ni uočeno. Kreativnost i kreativni prilazi su zapravo ideje koje stvaraju nove veze, kombinacije ili sagledavanja između već poznatih ideja i ciljeva. Kreativnost se postavlja kao vaspitna neophodnost, kao zahtev koji dozvoljava *slobodno izražavanje učenika*, usavršavanje i oplemenjivanje ličnosti. Ona je nepoverljiva prema tradicionalnim autoritetima nastavnika, kao i odraslih, i suprotstavlja se pe-dagoškim shvatanjima koja govore o pasivnosti.

Na predškolskom uzrastu dece, kreativnost podrazumeva sposobnost da se uradi nešto *novo*, suprotno od onoga što se naziva podražavanje, i podrazumeva *moćnost ličnog ostvarivanja*, ma koliko da je ono posebno skromno. Težište je na *procesu stvaranja*, na kreaciji, pokretu, delovanju ličnosti koja stvara, a ne na ostvarivanju samom po sebi. U ovom slučaju kreativnost ukazuje na prisustvo jedne vrste faktora razvoja ili funkcije koja se uvežbava.

Francuski psiholog Moris Debes (Maurice Debesse, 1958) smatra da "izražajnost" kod male dece označava mogućnost da se nešto iskaže, izrazi, sa mnogo spontanosti i prirodnosti u namerama i ličnim aktivnostima, u kojima imaginacija zauzima značajan prostor i predstavlja izvestan uvid u umetničke aktivnosti.

U radu o kreativnosti male dece Debes ukazuje na nekoliko značajnih osobenosti i karakteristika i rezimira ih na sledeći način: kreativnost je intelektualna aktivnost, odgovara divergentnom mišljenju koja posebno podstiče igru imaginacije i potpomaže inovacije svih vrsta; direktno učestvuje u stvaralaškom radu a kasnije se specijalizuje; predstavlja opšti fenomen, zajednički za oba pola, kod dece i kod odraslih, u svim sredinama, sa različitim intenzitetom i modalitetima; nalazi se u svim oblastima (naučnim, humanističkim, tehničkim) i nije, kao što se najčešće smatra, ograničena na umetničke i literarne aktivnosti; manje ili više je izražena i snažna kod nekih pojedinaca i na istom intelektualnom nivou postoje oni koji su posebno, izrazito kreativni, pored onih koji su malo kreativni, o čemu vaspitači treba posebno da vode računa. Kreativnost *nije rezervisana za elitu stvaralaca* već se nalazi u celoj populaciji.

Kreativnost je složena sposobnost sastavljena od brojnih činilaca koji podstiču i podržavaju stvaralaštvo. Među osnovne elemente koji određuju nivo kreativnosti, ubrajaju se: *originalnost* (aktuelnost različitih odgovora i rešenja, osetljivost ili pronicljivost); *fleksibilnost* (mogućnost restrukturuisanja znanja u skladu sa primenjenim zakonima sredine, brzo menjanje pravca mišljenja); *fluentnost* (doziranje odgovora na određena pitanja ili probleme i njihovo nijansiranje).

Pored činilaca, kreativnost uključuje i druge kategorije, među kojima se izdvajaju intelektualni faktori (mišljenje, mašta, pamćenje i dr.), faktori sposobnosti i neintelektualni faktori (motivacija, temperament, svojstva karaktera, aspiracija i dr.). Uloga svih pomenutih faktora je da podstiču, podržavaju i usmeravaju proces stvaralaštva.

U značajnoj meri kreativnost zavisi i od socijalno-kulturne sredine, koja se posebno manifestuje u ekipnom (kolektivnom) radu ("kreativnost grupe").

Torens (Paul Torrance, 1962)³ je u knjizi *Razvoj kreativnog mišlje-nja posredstvom školskog iskustva*, izložio svoje sugestije kako se u razredu može stvarati klima za podsticanje i razvoj kreativnosti. Istakao je da je nastavnik obavezan da se upozna sa suštinom i glavnim oznakama (karakteristikama) kreativnosti, kako bi primenom takvih znanja mogao da prihvati i podstiče izražavanje novih ideja i kreativno delovanje. Nastavnici bi, takođe, trebali da pruže *model* otvorenosti (otvorenog uma) i proveravanja u odgovarajućoj oblasti, da stvaraju situacije u kojima može doći do pojave kreativnosti, da provociraju (izazivaju) učenike na neusaglašenim idejama, idejama koje pružaju paradokse ili daju otvorene mogućnosti i koje mogu biti kontroverzne; da osujete učenike da podražavaju kreativne umetnike (pisce, pronalazače, naučnike) kako njihova vlastita kreativnost ne bi bila osujećena ili prigušena; da razvijaju toleranciju za nove ideje i njihovu primenu.

Poželjno je da nastavnici budu u stanju da sebe zamisle na mestu i u ulozu učenika, da se užive u njihova osećanja i misli, želje i namere (empatija), kako bi tokom obrazovnog procesa bili u mogućnosti da reaguju kada su u pitanju motivacija, potencijalne mogućnosti i interesovanja učenika. Posebno je važno da nastavnici budu usmereni na potencijale i mogućnosti sredine, da o tome imaju optimistički stav i da se, koliko je to moguće, ponašaju na način koji je karakterističan za kreativne osobe.

Torens je zajedno sa Majersom (Torrance, P. and Myers, E. E., 1970) radio na razradi podsticaja za razvijanje kreativnosti. Torens je i sam sastavio i razvijao posebne oblike i nivoe vežbi i zadataka, koje su kombinovane u radnim sveskama ("sveske sa

³ E. Paul Torrance (1915-2003), profesor pedagoške psihologije u SAD, u svetu poznat kao "otac kreativnosti". Pronašao je postupak za kvantifikovanje kreativnosti (Torrance Tests of Creative Thinking) i stvorio platformu za sva istraživanja u ovoj oblasti. Uradio je programe za rešavanje problema (Problem Solving Program), inicirao je i razvio nastavni model – model poučavanja (The Incubation Model of Teaching) i dr. Tokom svoje šezdesetogodišnje karijere objavio je veliki broj knjiga (monografija, studija, eksperimentalnih proučavanja, priručnika i dr.) i preko 2.000 manjih radova o problemima kreativnosti, darovitosti i talentovanosti.

Torensov test o ispitivanju kreativnosti ima dva oblika: verbalni i figurativni. Verbalni deo testa sadrži inventivnu upotrebu opštih stvari. Odgovori ispitanika se procenjuju na osnovu originalnosti, fluentnosti, fleksibilnosti i elaboracije ideja. Figuralne forme testa zahtevaju da ispitanici daju svoje odgovore unošenjem jedinstvenih linija (krugova, crteža, linija o kompleksnoj slici i sl.). Rezultati se procenjuju na osnovu istih kriterijuma kao i kod verbalnih testova, uz dodavanje većih kreativnih indikatora kao što su humor ili emocionalnost.

idejama"), sa različitim nazivima: "možete li da zamislite", "pozivi za mišljenje i delanje", "poziv na kreativno pisanje i govorenje" i sl. Torens i Majers su smatrali da je najbolje rešenje za uspešnu kreativnost primena adekvatnih nastavnih materijala (sredstava) koji mogu da podstaknu i olakaju kreativni razvoj i stvaralaštvo. Pri tom su prihvatili ideju Kaningtona (B. F. Cannington) o korišćenju video i audio materijala sa dramatizovanim scenama koje se mogu koristiti kao ključni elementi tokom primene i vođenja vežbanja i problemskih i alternativnih zadataka, kao i za pokretanje pogodnih podsticaja koji mogu da angažuju imaginaciju učenika i obezbede vođenje i planiranje iskustva u procesu kreativnog mišljenja. Korišćenje pogodnih AV sredstava (filmova i long plej ploča) omogućava učenicima da se upoznaju sa neobičnim, uzbudljivim i podsticajnim dramatizacijama psiholoških procesa naučnika, umetnika i pronalazača koji su došli do velikih otkrića i pronalazaka, a zatim su učenici suočeni sa vežbama (problemima) koje su zahtevale slične misaone procese i operacije. Priroda ovih aktivnosti ukazala je na neophodnost postavljanja određenih ciljeva i zadataka, kao što su: otkriti, motivisati i razviti kreativnu svest, razvijati razumevanje prirode i vrednosti kreativnog mišljenja; obezbediti provokativne podatke u obliku dramati-zovanih sadržaja kurikuluma iz oblasti prirodnih nauka, istorije, geografije i jezičkih veština; stimulisati i voditi kreativno ponašanje; stvoriti svest o vrednosti sopstvenih ideja.

U tu svrhu predvideli su da jedna četvrtina nastavnih sadržaja (iz programa) bude posvećena trenucima naučnih otkrića i inovacija; da druga četvrtina bude ilustracija velikih trenutaka u istorijskim događanjima, u trećoj četvrtini se bavilo velikim geografskim otkrićima; a poslednja je bila povezana sa jezičkim spretnostima i veštinama.

I pored ovakve podele, namera autora je bila da svaka pojedinačno planirana sekvenca iskustva može da usmeri i dovede pojedinca koji uči u veći broj područja nastavnih programa i sadržaja. Na primer, jedan od prikaza o velikim trenucima naučnih otkrića mogao je da dovede neposredno do umetnosti i iskustva vezanih za kreativno pisanje a zatim i do aktivnosti i delatnosti u oblastima čitanja literature, istorije, geografije, psihologije i drugih nastavnih predmeta i disciplina, problema i aktivnosti.

Kreativni odnosi između nastavnika i učenika u procesu primene izloženih postupaka podrazumevaju uzajamnu razmenu iskustava i doživljavanja pa se na taj način kreativni misaoni procesi učenika mogu nesmetano odvijati. Ovakve veze su

podsticajne, otvorene i bez pritisaka, stvaralačke i konstruktivne, pa zbog toga mogu biti i efikasne.

Majers i Torens su objavili knjigu (priručnik) *Možeš li da zamisliš*, namenjenu učenicima osnovne škole, u kojoj se nalaze vežbe, zadaci i problemi, kao što su: "Šta bi se dogodilo kada bi pahuljice snega bile zelene?" ili "Šta bi se dogodilo ako bi svi cvetovi na Zemlji bili žuti?" Bile su, takođe, predviđene i vežbe koje su omogućavale alternativna rešenja i odgovore: "Kada biste bili čuvar u zatvoru, šta biste uradili ukoliko bi se desilo sledeće: jednog jutra ste stigli u zatvor i ustanovili da je vaš pomoćnik u kavezu sa majmunima a da je jedan majmun sa spoljne strane, van kaveza, šeta se sa metlom i čisti prostor ispred kaveza?"

Cilj ovih vežbi i zadataka je bio da se učenici podstaknu i užive, a sebe zamisle u nekim posebnim okolnostima, odnosno da su oni nešto dru-go nego što jesu. Otpočelo se sa životinjama i neobičnim predmetima i događajima.

U jednoj vežbi je, na primer, od učenika zahtevano sledeće:

"Da li bi radije bio kap kiše ili zmaj? _____
Zašto? _____
Šta rade kapi kiše? _____
Može li zmaj da radi slične stvari? _____
Da li bi želeo da budeš kapi kiše leti? _____
Zimi? _____
U proleće? _____
Na vrhu neke planine? _____
Ili na ostrvu? _____
Šta bi sve mogao da vidiš tokom sunčanog dana? _____ A šta bi video noću? _____
Pokaži kako bi bio kap kiše ili zmaj i kako bi se poigravao u vaz-duhu? _____
Pevajući o tome šta bi se dogodilo, dok budeš jedno ili drugo? Šta bi saopštio svojim drugovima? _____
Šta bi ispričao ili napisao o tome šta bi radio da si kap kiše ili da si zmaj?" _____

Eksperimentalna istraživanja o efektu primene ovakvih vežbi i zadataka, ukazuju na činjenicu da su učenici angažovani ovakvim načinom rada i postupcima ispoljili veću kreativnost i kreativni razvoj u rešavanju postavljenih zadataka, mereni testovima kreativnog mišljenja, pisanja ili stvaralaštva.

U ovom saopštenju posebno treba ukazati na knjigu *Psihologija stvaralaštva* Radivoja Kvašćeva, koji se u nas bavio proučavanjem darovitosti i kreativnosti. U pomenutoj obimnoj studiji, Kvašćev je znalački izložio i analizirao suštinska pitanja i probleme kreativnosti i stvaralaštva: odredbe i definicije, karakteristike, teorije stvaralaštva, učenje i stvaralaštvo, a posebno o teorijskim principima i sistemima razvijanja kreativnosti: Kračfilda, Ozborna, Torenza, Tejlora, Gordona, Parnosa. Razradio je i obrazložio i problem zajedničkog (grupnog) rešavanja problema, kreativnog pisanja i realizovanja projekata, kao i sistem podsticanja i razvijanja stvaralaštva koji se primenjuje u uslovima života i rada naših škola. Kvašćev veoma instruktivno izlaže primenu postupaka, procedura i tehnika, koje se mogu uspešno primenjivati u radu na ostvarivanju kreativnosti, neposrednom praktičnom radu sa učenicima, i kako se oni mogu poučavati da povećaju mogućnosti stvaralačkog ponašanja.

Za naše pedagoge i nastavnike u školama i vaspitno-obrazovnim ustanovama veoma inspirativna može biti i nedavno objavljena knjiga *Nastavna pitanja i zadaci u svetlu stvaralačkog procesa učenja* psihologa Petra Stojakovića. U ovoj knjizi autor raspravlja, sa aspekta poznatih taksonomija obrazovnih ciljeva i zadataka, o psihološkim osnovama divergentnih pitanja i stvaralačkih procesa učenja u kognitivnom domenu, kao i o metakogniciji i metakognitivnoj kontroli procesa učenja.

Stojaković je pitanja i zadatke postavio i razrađivao na osnovu poznate Blumove taksonomije, koja sadrži šest hijerarhijski poređanih nivoa obrazovnih ishoda, od nižih prema višim zahtevima (znanje, razumevanje, primena, analiza i sinteza, vrednovanja – evaluacije). Ovu taksonomiju je prihvatio i najveći broj stručnjaka koji su predlagali i koncipirali svoje taksonomije, a masovno su usvojili i primenjivali nastavnici američkih škola u vaspitno-obrazovnom i nastavnom radu.

Literatura:

- *Aspekti globalizacije* (2003), priređivači: grupa autora, Beogradska otvorena škola, Beograd.
- *Bolonjska deklaracija i visoko obrazovanje u Srbiji* (2007), SAO, Beograd.
- Debesse, Maurice (1958), *La créativité de l'enfant et l'éducation*, Bulletin de Psychology, № 157 et 167.

- Debesse, Maurice (1971), *La notion de créativité*, in: L'enfant et la poésie, Actes de colloque international de Nice, A.B.A.C.
- Đorđević, Jovan (1986), *Savremeni problemi nastave i njene perspektive*, Nastava i vaspitanje, 4-5. Beograd.
- Đorđević, Jovan (1996), *Kreativnost na predškolskom uzrastu – osobenosti i forme*, Zbornik 2, Viša škola za obrazovanje vaspitača, Vršac.
- Đorđević, Bosiljka (2009), *Ciljevi i zadaci vaspitanja i obrazovanja, globa-lizacije i evropske integracije*. Naučni skup "Obrazovanje i usavrša-vanje nastavnika, Učiteljski fakultet, Užice.
- "Father of creativity" E. Paul Torrance Dead at 87, [Http://www.coe.uga.edu/coenews/2003/EPT orange Obit.html](http://www.coe.uga.edu/coenews/2003/EPT%20orange%20Obit.html).
- Getzels, J. W. (1985), *Creativity and Human Development*. The International Encyclopedia of Education, Vol. 2, Pergamon Press.
- Guilford, J. P. (1959), *Three Faces of Intellect*. The American Psychologist, Vol. 14, № 8.
- Ioan Nicola, Farceas Dominica (1992), *Teoria educației și noțiuni de cercetare pedagogică*, București.
- Kvašček, Radivoj (1976), *Psihologija stvaralaštva*, Beogradski graf. zavod, Beograd.
- Мазур, И. И. и Чумакова, А. Н. (редактори и составители) (2006), *Гло-балистика*, Международный междисциплинарный энцикло-педический словарь, изд. "Елима" и "Питер", Москва – С. Петербург – Нью-Йорк.
- Torrance, E. P. (1962), *Developing thinking through school experiences*. U: Parnes and Hardings (Eds.), H. source book for creative thinking, Charles Scribners and Sons.
- Torrance, P. and Myers, E. E. (1970), *Creative Learning and Teaching*, N.York.
- Torrance, Paul & Myers, E. E. (1971), *Creative Learning and Teaching*, Dodd, Mead and comp.
- Torrance, Paul (1971), *Creativity in the Educational Proces*, Psychology and Educational Practice, Edit. G. Lesser, Scott, Foresan and comp.
- Šefer, Jasmina (2005), *Kreativna aktivnost u tematskoj nastavi*, IPI, Beograd.
- Шмелева, А. Г. (под ред.) (1996), *Основы психо-диагностики*, Ростов на Доне.
- Taylor, C. (1964), *Origines and Potential*, McGraw Hill.
- Stojaković, Petar (2009), *Nastavna pitanja i zadaci u svijetlu stvaralačkih procesa učenja*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Istočno Sarajevo.

Jovan Đorđević, Academician
Serbian Academy of Education

Belgrade

Globalization Process and Creativity

Globalization (or mondialization) is a multidimensional process appeared in the 1980ies to become all the more dominant in this century. It refers to economic, political, cultural and educational domain. We could talk about the appearance of universal planetary civilisation with a related value system. Thus we come to globalization of education which is to become practical, applicable and address the needs of market (knowledge as goods). Such concept of education does not recognise special personal features (creativity etc) and efforts to develop their different characteristics and potentials.

The Bologna process, as a special form of globalization, expresses the spirit of Anglo-American pragmatism, insisting on specialised knowledge, without broader theoretical considerations, necessary synthesis and deeper understanding of a whole, aiming at addressing the demands and needs of market, industry and productions while forming conformist individuals and citizens.

Contemporary theories and views on intellectual education refer not only to the problems of intellectual development, but also on the more comprehensive (versatile) formation of both intellect and personality, as well as its various potentials.

Development of an individual would not be complete if it did not encompass creativity as a component of not only intellectual but comprehensive development. Development does not imply only knowledge acquisition, but active participation in the process of acquisition, procession and application of knowledge, as well as a role in the development of independent and critical thinking.

Creativity refers to finding new solutions, expressing of new ideas and considerations, accepted as something having social, spiritual, aesthetic, scientific and terminological value. Creativity is educational necessity, a demand enabling free expression and enrichment of individuality.

The author points to the role, importance and possibilities of teachers in encouragement of creative process within education, teaching as creative profession, to encourage and enable creative process.

Key words: creativity, globalization, encouragement.

